

Dušan Kermavner

Še nekaj gradiva o ljubljanskem kongresu leta 1870

I. Kongres je trajal od 1. do 3. decembra 1870

V zgodovinopisju se je ustalil 1. december 1870 kot dan kongresa jugoslovanskih politikov v Ljubljani. Tako je izhajalo iz preambule njegove »izjave«, da »se je 1. decembra 1870 zbralo v Ljubljani nekoliko slovenskih, hrvaških in srbskih rodoljubov, ki so se sporazumeli o sledeči izreki«. Noben zgodovinar še ni upošteval notice »Slovenskega Naroda« (v isti št. 142 z dne 6. decembra 1870, kjer je »na čelu lista proglasil sklenjeni program«) s podatkom: »Tehtno posvetovanje je trajalo tri dni«, ki pa ni ostal zakopan v »Narodu«, saj ga je Prijatelj že leta 1928 mimogrede navedel v neki opombi pod črto (prim. tretjo knjigo njegove »Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848—1895«, str. 203). Mogoče se je že pred menoj kdo ob njem kaj ustavljal in ga skušal vskladiti z notico v »Novicah« (list 49 z dne 7. decembra, prevzeto v »Slovenski Narod« št. 144 z dne 10. decembra 1870), ki je po opisu nekakšnega banketa v čast »ljubljenim gostom — bratom iz Juga« 1. decembra zvečer v čitalnici poročala: »Drugi dan [t. j. 2. decembra] ponoči so nas zapustili gospodje iz Dalmacije, v soboto [3. decembra] opoldne pa vsi drugi z živim prepričanjem, da ideja bratovskega edinstva — ni prazna domišljija.« A nihče ni tvegala raztezati že ustaljeni datum, ki bi ga tudi jaz pustil pri miru, če ne bi bil naletel na kar natančne podatke o časovnem poteku kongresa v nanj nanašajočih se ljubljanskih dopisih dunajskemu fevdalnoklerikalnemu dnevniku »Vaterlandu«.

V prvem teh dopisov, napisanem 2. decembra, čeprav nosi datum 3. decembra, ko ga je dopisnik oddal na pošto, beremo po poročilu o »včerašnjem [t. j. 1. decembra] občnem zboru Slovenske Matice«, da »so z

* Popravi v prejšnjem ZČ XVI/1962 v mojem sestavku »Hegemonistična konstrukcija jugoslovanskega kongresa v Ljubljani leta 1870«: 1. na str. 95 v zadnji vrsti »ako bi Nemci« v »kako bi...« in 2. na str. 96 v zadnji vrsti »predvidjamo« v »previdjamo«.

opoldanskim vlakom pripotovali že prej napovedani narodnjaki (nationale Männer) iz Hrvaške in Dalmacije ter opravili že včeraj popoldne svoj prvi, danes zjutraj pa drugi posvet (Bespprechung) z voditelji naše deželno-zborske večine; poročevalec je še napovedal, da bo brž poročal o »rezultatu« teh posvetovanj, kakor hitro bo o njem »zanesljivo« obveščen (št. 337 jutrnj. izd. z dne 7. decembra 1870). Takoj v naslednjem dopisu (št. 338 jutrnj. izd. z dne 8. decembra 1870) je sporočil, da »so se 1. decembra zbrali najvidnejši rodoljubi (Patrioten) jugoslovanskih dežel v Ljubljani na političen posvet« in da »so posvetovanja trajala tri dni« ter rodila »program«, t. j. »izjavo«, ki je sledila v popolnem obsegu.

V tako »razširjeni« predstavi o tridnevnem kongresu pa še bolj pograšamo bogatejše slike o vsebinskem poteku posvetovanj na njem, kakor pa smo jo pri predstavi o krajšem, le »enodnevnem« trajanju. Zato in pa spričo tako povečanega zanimanja v zgodovinopisju za kongres v zadnjih letih kaže seznaniti javnost z nekimi, tudi na njegov potek se nanašajočimi izjavami sodobnikov ob njem in o njem, ki jih dosednji raziskovalci niso pritegnili v razpravo.

Posebno dragocene podatke nudijo neki še neobjavljeni dopisi iz korespondence med Josipom Jurajem Strossmayerjem in Matijo Mrazovičem, pravim iniciatorjem kongresa, ki bi bil v prvem trenutku rad nanj spravil tudi Strossmayerja. Do njegove udeležbe sicer ni prišlo, vendar pa je kongres djakovskega škofa brzojavno pozdravil in prejel od njega iz Djakova brzojavni odgovor: »Bratska sloga budi vam poručanstvo božjega blagoslova«, ki so ga objavile »Novice« in po njih tudi »Slovenski Narod« (v že citiranih številkah). Arhiv »Jugoslavske akademije znanosti i umjetnosti« hrani važno Strossmayerjevo pismo Mrazoviću pred kongresom, edinstveno Mrazovićevo poročilo Strossmayerju o poteku kongresa in odgovor nanj. Pri nekih točkah Mrazovićevega poročila pa se je treba ozreti še na navedbe drugih sodobnikov, ki sem jih nekaj izkopal iz časnikov. In končno je tudi že čas navesti in nekoliko osvetliti Mikančeve in Miškatovičeve izjave o kongresu iz leta 1873.

II. Strossmayerjevo pismo Mrazoviću pred kongresom

Na neohranjeno Mrazovićevo poročilo o sestanku v Sisku je Strossmayer dne 11. novembra 1870 odgovoril takole:

Velečienjeni moj prijatelju!

Danas pred večer dodje k meni Joco Popović* i donese mi vaše pismo iz Siska. Sutra rano odlazi. Ne imam dosele kada o njemu [sc. pismu] mnogo misliti. Vrlo odobravam, da se sastajete sa svih strana naše zemlje u ovo ozbiljno doba. Pače, ko što sam Vam natuknuo u mome posljednjem listu,

* Po Šišiću (Korespondenca Rački-Strossmayer I, str. 119) Jovan Popović, slikar iz Banata.

dobro bi bilo u živo se obćenje upustiti s liberalnim življi u Srbiji. Moj ste valjda poslednji list dobili.**

Misao ne samo trojednu kraljevinu, nego i Sloveniju u jako državno tielo sdružiti, dobra je i probitačna i za dinastiju i za monarkiju. A buduć se o tomu pošteno i ozbiljno misli, da takovo tielo stupi u užu državopravni odnošaj s Ugarskom, to bi i Ugri imali tu misao podupirati. Kada dakle stvari tako stoje i veliku znamenitost dobivaju događaji, koji su se na zapadu zbili, i događaji, koji se na istoku pripravljaју, ne bi imali biti ni Madjari, ni dinastija proti tomu. Od toga međjutim, što ćeju reći Madjari i što će reći dinastija na to, zavisi, bi li ja mogao prisustvovati i sastanku vašemu u Ljubljani ili ne. Što se moje volje tiče, neima dvojbe, da bi ja rado svagdje sebe uložio, gdje se ma o kakoj koristi našega naroda radi. Ali je pitanje, dali neću izlaganjem samoga sebe, sebi škoditi, a narodu ne koristiti, što toliko u današnjih barem okolnostih znači, koliko mu upravo škoditi.

Kad sam pročitao vaše pismo, prva mi je misao bila, da buduć mi je i onako zbog slaba zdravlja u južnije prediele poći, da udarim putem preko Beča i Pešte; pak da se još jednom s Andrašijem porazgovorim.* Međjutim se poslie domisli[h] da je badava s Andrašijem razgovarati. Madjari žele i ludo misle, da u njihovemu interesu leži slabiti trojednu kraljevinu da ju laglje smitu i progutaju. Luda misao! Odrekavši se dakle toga [sc. razgovora z Andrašijem], pomislio sam, ne bi li bilo s Carem o tomu govoriti? Ako bi vi tamo tu

** To pismo z dne 20. oktobra 1870 vsebuje Strossmayerjevo presojo evropskega političnega položaja po pruskih zmagah nad Francijo s poudarkom na pričakovanju, da je »Prusiji i Niemcem«, t. j. okrog Prusije zedinjeni Nemčiji, potrebna Avstrija, ki bi bila pod njihovim vplivom, zato, »da budu isključivi gospodari Europe« in »da Rusiju i slavjanstvo paraliziraju«. Zaradi takšne ocene je menil, »da je Vončina [Ivan, eden od voditeljev hrvaške narodne stranke] zabadava išao u Berlin« — očitno v politični misiji za primer, da bi Prusija posegla po nemških deželah Avstrije. Glede na pruskonemške zmage je ugotavljal, da »danas sve zavisi od držanja Rusa«, ki bi se morali »čim prije zauzeti za Francuze«. Tudi tu je obsodil Srbijo zaradi njene inertnosti ali pasivnosti: »Što se nas tiče, najveća naša nesrieća od nekoga vriemena je bila i danas jeste Srbija. Da je ona umiela i htjela se poslužiti ovom zgodnom prilikom, danas bi orijentalno pitanje s bitnih svojih elementi već riešeno bilo, jer Srbija, Bosna, Hercegovina i Crna Gora ujedinjene, eto južnoslavjanskoga pitanja u bitnosti riešena. Srbija je današnja grdna naša rana.« Ko je omenil še krive obdolžitve, ki jih je nekdo v Beogradu razširjal o njem, češ da je »u tjesnom savezu s Turčinom u Bosni« i »s oblastima u vojenoj granici«, je nasvetoval: »Međjutim imali bi mi iz svih sila nastojati, da s liberalnimi srb-skimi elementi u najužem savezu stojimo. Žali Bože toga neima i to je golema šteta naša i njihova. Moralo bi se dakle gledati, da taj savez i glede novina i glede literature i u osobnom doticaju oživi i ojača se.« Končno je k Mrazovičevi misli, »da bi dobro bilo da njetko od nas bude u Beču«, pripomnil: »Ja vam teško mogu ići u Beč, a i ne uvidjam osobite koristi. Ako zdravlja radi, koje mi je jako slabo, morao budem u vrućije predile, onda može biti da ću putem Beča.«

* V prejšnjem pismu z dne 20. oktobra je Strossmayer pisal o tem: »Što se tiče moga sastanka s Andrašijem, mislim da je to misao pruska. Prusi bi na svaki način rado nas pomirili s Madjarima. Andraš je međjutim ciganin i laža. To se međjutim vidi, da je uvjeren, da je Rauch i njegova družba prava ništarija, i meni se čini, da će on [t. j. Rauch] pasti.« Prej je v istem pismu omenil, kako mu je pruski diplomat Schweinitz pri njunem razgovoru na Dunaju »jedino o tome govorio, kako bi se mi s Madjari pomiriti mogli«, in opozoril, da »je njemu [Schweinitzu] danas najpreča briga, kako bi se Carevina [t. j. Avstro-Ogrska] čim prije definitivno organizirala«.

nakanu odobrili, ja bi to učinio. Naravno ako Car tu misao ne bi poprimio, il, što je vrlo vjerojatno, ako ne bi želio, da ja pri tom sastanku budem, ja ne bi mogao doć u Ljubljanu. Jerbo kako gore rekoh sebi bi škodio, a stvari ne bi pomogao. U obće ja dvojim jako, dali će ta misao danas u višjih krugih podpore naći. Tu je sve slipeo. A stoji li stvar doista tako, onda je mnogo bolje, mene u rezervi držati, i [ne] bez skrajne nužde u pogibel me navoditi. Ja sam čvrsto uvjeren, da se Slovenija s nami spojiti ima, ako se misli od njemačke navale spasiti! Medjutim dvojim, dali je sada već vrijeme otvoreno pred Carem s tom misli napried stupiti. Ta bi se misao imala prije više vješto u novina[h] i sastanci[h] pretresati i u sviet uvadjati, pak onda istom na praktično polje š njom stupiti. Dakako da nas je vrijeme u tome i događaji predtekli [= pretekli]. Može biti bi danas bolje i praktičnije bilo samo o jedinstvu trojedine kraljevine raditi, a ostalo bi s vremenom slijedilo. Medjutim, kako rekoh, vrijeme nas goni, i ja sam pripravan sve učiniti, što mogu; samo mi je se čuvati, da se zabadava i prije vremena ne žrtvujem. Sve dakle, da u jedno sbijem: Ja bi imao pod izlikom, da idem u južnije krajeve zimovati, poč putem Pešte i Beča; te prilikom tom može biti s Andrašijem i s kojim boljim još od austrijskih državnika od koji[h] se misliti može, da će može biti vladati danas sutra, sastati se, a i sa Carem. Rezultat toga svega ne bi bio po mojem mnienju nikaki. Ele ako mislite, da bi dobro bilo, to pokušati, ja bi mogao to učiniti.

Mene po svoj priliki dakle neće biti u Ljubljani. Vi me izvinite i recite, kad bude lova, mene ne fali.

Zašto nije bio kanonik [sc. Rački] u Sisku? Priobćite mu ovaj list. Jesté li moj posljednji list primili? Tko one članke u 'Zatočniku' piše od Drave?

Ja ću kanoniku [sc. Račkemu] ovih dana pisati. Neznam što bi? Zdravlje mi je slabo. Rado bi kod kuće ostao ove zime, a opet zdravlja radi valjalo bi u južnije predile. Bi li kanonik pripravan bio sa mnom? Ja ako podjem, na svaki način ću na Beč, da s arhitektom Schmidtom razgovorim se. Hiljadu puta pozdravljam sve Vaše i ljubim Vas

11. XI. 870.

Joso Strossmayer

Ovo sam napisao na brzu ruku, ni nepročitav dobro Vaše pismo. Sada vidim da Slovenija bila bi posebno tjelo s nama u savezu stojeće; a skupa s nami s Ugarskom. To je dobro, i ta se misao ima razvijati i u sastanci[h] i u novina[h], a ako je iole moguće i u saboru kranjskom.

Ostalo gore rečeno ostaje, ko što sam napisao.«

Nekoliko pozneje — po Šišiću »okrog 15. novembra« — je Strossmayer o vsem tem pisal krajše kanoniku Franji Račkemu. Povzel je glavne misli svojega pisma Mrazoviću, le da je bolj poudaril svoj dvom, »da li nije prerano to pitanje [Slovencev] sada istaknuti«, »da li ne bi bolje bilo stegnuti se na trojednu kraljevinu, a pitanje združenja slovenskoga pretresati više u novinah, u sastancih, pak na posljetku i na saboru kranjskom«; ni se mogel otresti bojazni, »da združenje Slovenije, sada potaknuto, ne bude jedna poteškoća više i da ne da neprijateljem našim povoda, da nas kano sanjare i nepraktične ljude žigošu«. Umaknil pa je tisto privolitev, »da bi mogao [pri Šišiću je »morao«] putujuć u južne strane počti putem Pešte i Beča ter se porazgovoriti s Andrassyjem i sa samim Ca-

rem«, takole: »Molim Vas recite Mati [Mrazoviću], da sam se glede toga drukčije domislio. Nije hasne s Madjari govoriti, a Car siroma nije svoj« (Korespondencija Rački-Strossmayer I, str. 117). Rački je v odgovoru z dne 19. novembra 1870 popolnoma pritegnil Strossmayerju glede odklonitve »poziva na ljubljanski sastanak«, kajti: »Vam se ne treba izlagati novoj graji, a svijet i onako znade, da gdje smo mi drugi [voditelji hrvaške narodne stranke], da ste i Vi ondje s nami« (prav tam I, str. 120).

III. Mrazovićevo poročilo o kongresu Strossmayerju

Tretji dan po zaključku kongresa — dne 6. decembra 1870 — je poslal Mrazović Strossmayerju naslednje poročilo o njegovem poteku:

»Preuzvišeni gospodine!

Vi ćete imati bezdvojbena točke našega sisačkoga dogovora; a točke ljubljanskoga dogovora nosi Vam 'Zatočnik' od 5. prosinca.

Sravnite li ih, vidit ćete glavnu razliku u tome, što ljubljanski program šuti o naslonu budi na Ugarsku, budi na Cislajtaniju, isto tako šuti o kombinaciji, u kakvu bi želili sjedinjeni Slaveni na jugu, stanujući u haabsburškoj monarkiji, stupiti u samoj monarkiji.

Ovo se je pitanje prešutilo, dočim se je pitanje narodnog jedinstva odlučno naglasilo i za jamstvo toga dogovorila točka 6., uz koji niti će Slovenci niti Hrvati vlastni biti stupiti u ikakovu kombinaciju bez poprednjega porazumka — jer se samo tako može občuvati skupna korist, dostiživa u narodnom i političkom jedinstvu.

Najbistriji govornik od strane Slovenaca bijaše dr. Tonkli, odvjetnik i zastupnik na saboru Goričkom.

Ako mi podje za rukom navesti Vam njegove razloge, znati ćete, zašto se nije u točkah ljubljanskog dogovora naglasio naslon ili državnopravna kombinacija upravo nikakova.

On reče: Sisački program izriče federaciju med Slovenijom i trojednom kraljevinom. Slovenije neima, trojedna je kraljevina na papiru.

Slovenci raztepeni su na šest upravnih zemljah: u Gorici, Trstu, Istri, Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj.

Naprama tomu sjede u šest zemaljskih saborah, osim ljubljanskog, svagdje u manjini, i njihov se glas ne može čuti kod prijestola.

S toga se tlače u svakoj zemlji od protunarodnoga življa, makar da su i u većini kao narod; tako biva u Istri, tako u Trstu, tako u Gorici, a kako neće biti u Štajerskoj i Koruškoj, gdje su Slovenci ionako u manjini.

Jedini sabor, u kojem može slovensko pleme glas podići, je ljubljanski.

Slovenija dakle danas najviše ako je Kranjska, i Slovenci nemogu se u nijednom saboru očitovati kao takovi do jedinoga ljubljanskoga.

Istina je, Slovenci su si svjestni, oni su budni i unatoč političkomu razkomananju oni znadu da su jedno pleme. Zato i traže na svojih taborih ujedinjenje slovenskoga plemena u jedno političko tielo.

A toga nedadu Niemci i neće nikad dopustiti, jer je zemljište na kome Slovenci žive naravska etapa do Jadranskoga mora, koje će Niemci nastojati majci Germaniji pričuvati; a tu bi si namjeru otegotili, kad bi ujedinili i oja-

čali slovenski živalj. Dok je dakle do Niemacah, neće se Slovenija ujediniti moći.

Kako stoji s trojednom kraljevinom? — Hrvati su odbili poziv u Reichsrat, odtudjili se od nas i prislonili uz krunu Stjepanovu u tvrdoj nadi, da će zadobiti ustavnu slobodu i da će se oživotvoriti njihov državnopravni ideal: trojedna kraljevina, t. j. da će Magjari pripomoći, da se krajina i Dalmacija pridruže Hrvatskoj i Slavoniji. Kako je s ustavnom slobodom, to nespada ovamo; nu Hrvati niti su dobili krajine, niti su dobili Dalmacije i neće je dobiti pomoću Magjarah iz onih istih ili sličnih razloga, radi kojih Niemci ne dadu Slovencem da se ujedine. Magjari ne mogu želeti Hrvatom, da se ojačaju granicom i Dalmacijom, jer bi odviše ojačali i jer si ne bi dali zapovijedati od Magjarah, kad bi jednom osjetili svoju snagu.

Napram ovako očitoj nakani i Magjarah i Niemacah, među sobom svezanih na propast Slavenah, odlučili se mi ili u Cis- ili u Translajtaniju, mi ćemo svagdje naići na protivštinu. Niemci ne mogu želiti, da se kod njih pojača slavenski živalj s Hrvati iz civilne Hrvatske i Slavonije i iz vojene krajine, kao što ne mogu želiti Magjari, da se kod njih pojača slavenski živalj pristupom Hrvatah iz krajine. — U tom stoji korist dualizma za Magjare i Niemce i zato će ga oni braniti proti nam, odbijajući nas od sebe i jedan i drugi, jedan jedne, drugi druge, u koliko bi se našim prislonom, bilo na desno bilo na lievo, imala poremetiti prevaga, hegemonija sada gospodujućih živaljah — magjarskoga i njemačkoga.

Ali isti razlozi nagnati će i Magjare i Niemce da se [bore] protiv našem ujedinenju u samostalnu skupinu, jer bi se tim dualizam poremetio i naša bi skupina u doticaju s Magjarima i Niemcima, npr. u delegacijah bila jezgra, oko koje bi se kristalizirali ostali nemagjarski i nenjemački življi.

Iz ovih je razlogah sisački program nemoguć, i svako je naše slično trsenje nemoguće, koje ide dalje nego što treba, da se pripravljamo za nastajuće sgode, koje treba da nas nadju kao svestnu cjelinu.

Mi dakle prije svega treba da znamo da smo jedinstvo, da to čutimo, da tu svijest u narodu širimo i gojimo putevi i načini dopustnimi u štampi, u društvi, u sastancih, u saborih i gdje se prilika pridesi. Obuhvati li ova svijest sav naš narod, sgode će mu donieti državnopravnu kombinaciju i pasti će mu ona u krilo kao zrelo voće itd.

Vi ćete, preuzvišeni gospodine, viditi na prvi mah, u kojem odnošaju stoje ovi razlozi napram izjavi ljubljanskoj.

Još jedan je razlog koji je vrlo odlučan, a koji nije naveden, a taj je kazneni zakon.

Pogledom na novostvoreni zakon 'na obranu ustava', nam bi nemoguće bilo raditi o naslonu na Cislajtaniju ili o posebnoj skupini putem štampe, društvah, sastanakah, korporacijah itd.; isto bi tako Slovencem nemoguće bilo raditi o naslonu na Ugarsku, jer § 58 kaznenog zakona veli, da je krivac zločina veleizdaje, ko se čega podhvati, što bi napereno bilo na odtrgnuće kojega diela od jedinstvenoga saveza državnog, te se ima kazniti smrću.

Pogledom na ovaj zakon, ako nećemo izazvati sav terorizam proti sebi, moradosmo preko toga proći i premučati, kamo se želimo nasloniti.

Napram točki 3. poznatoga Vam ljubljanskog programa ima se izraditi manifest kao motivacija istoga i putem novinah objaviti.

Točka 4. htjela se tako zaoštriti, da Slaveni južni neće pomagati vlade, koja bi ih htjela upotriebiti na uzdržanje turske vlasti, jer bi tim proti potrebe i koristi svoje braće uzradili.

Obzirom na sve okolnosti prihvaćena je ipak točka 4. onako, kako ju donosi 'Zatočnik'.

Napram točki 5. zaključeno je izdavati 'Südslavische Zeitung', da ovaj program zastupa pred drugim narodima. — Imenovan je odbor, koji će izraditi program i pobrinuti se za sredstva, potražiti urednika i pomoćnika te opredijeliti mjesto, gdje bi se imale [te »novine«] izdavati. Molim Vas, da nas dade obavijestiti, može li se i kakovoj se možemo podpori nadati od tih stranah, koji novčanoj toli i radničkoj.

Točka 6. izriče, da se Slovenci za sebe, a mi Hrvati za sebe nećemo upuštati s nikim u dogovore i ugovore bez porazumka s drugom braćom, jer se samo ovako može obćuvati zajednička korist.

Povjerenici, kojima će biti dužnost bditi nad zajedničkom korišću, imenovani su sljedeći: Klaić Mio iz Zadra, Pavlinović Mio iz Makarske, Vojnović Gjuro iz Erceg-Novoga, Bleiweis dr. Janez iz Ljubljane, Trstenjak Davorin iz Ponikve (u Štajeru), Tonkli dr. Joso iz Gorice, Ravnik Franjo iz Kopra (Capodistria), Brlić dr. Ignjatije iz Broda (Krajina), Miškatočić Jos. iz vojn. Siska, Hrvat Mirko iz Djakova, Rački dr. Franjo iz Zagreba, Kostić dr. Lazo iz Nova Sada, Subotić dr. Jovan iz Nova Sada, Rogulić Mišo iz Vukovara.

Meni povjeriše, kad nastane slučaj, da pozovem pouzdanike, kada mislim, da je najshodnije.

Dogovoreno je nadalje, da će se nastojati, da se uz ove točke očituju društva, sastanci, obćine i druge korporacije, gdje je to samo ikako moguće. U Slovenacah naći će se podpora, jer su slobodniji, i u krajini bi se mogla naći; nu kod nas gdje su sva društva utućena, obćine pod terorizmom Rauchovim stojeće njegove kreature, županijske skupštine zatvorene, skupštine zabranjene, kod nas se nije mnogo čemu nadati.

'Südslavische Zeitung' imale bi s 1. siečnjem izaći. — Do toga ćemo nastojati ovu ideu gojiti i braniti tudjimi organi.

Ja obavješćujem vašu preuzvišenost o tečaju stvari za shodno znanje te molim shodnim načinom za što brži odgovor.

Čujem, da je kod vaše preuzvišenosti bio nedavno iz Biograda [t. j. Beograda] Ante [sc. Orešković]. Ako je to istina, javite mi, sa kakovimi je opet ciganijami došao tamo, ali vas molim i to, da se ga čuvate.

Naklon od svih mojih i ja ostajem sa dubokim štovanjem kao vazda Vaše preuzvišenosti sluga pokoran

Mrazović M.«

Na to poročilo je Strossmayer odgovoril dne 14. decembra 1870 takole kratko svojem »vrlemu prijatelju«:

»Vaš list, u kom mi javljate rezultat ljubljanskog dogovora, primio sam i odobravam iz sveg srca sve što se je u Ljubljani odlučilo. To sjeme, ako se bude uzajamnom našom slogom i sporazumljenjem njegovalo, prije ili poslie žudjenim će plodom uroditi. Što se tiče 'Südslavische Zeitung', ja sam pripravan po mogućnosti poduprieti ga.

Da stvar u život stupi, ja sam pripravan položiti 1000 for., ali sve mislim, da bi bolje bilo putem akcijah stvoriti kapital za to poduzeće.«

IV. Primerjava Mrazovičevega poročila z Makančevim in z drugimi poročili

Dr. Ivan Prijatelj je svojemu prikazu ljubljanskega kongresa in sledeče mu polemike okrog ugovorov Svetozara Miletića priključil še (prim. tretjo knjigo njegove »Slovenske ... zgodovine 1848—1895« na str. 222 do 225) neke obtožilne izjave dr. Milana Makanca iz leta 1876 proti voditeljem »nagodbenaške« hrvške narodne stranke in je pri tem navedel tudi v njih vsebovani prikaz razpravljanja na ljubljanskem kongresu. (Prejšnja, dve leti bolj zgodnja Makančeva izjava o kongresu, ki jo je Prijatelj prezrl, je predmet naslednjega — V. — razdelka.) Tudi Makanec se je spominjal nastopanja dr. Josipa Tonklija, ki je skupaj z dr. Karlom Lavričem na kongresu zastopal goriške narodnjake, in je označil najprej njegov govor »in pleno«, t. j. v plenumu kongresa, kjer »je naše [hrvaške] i slovenske odnošaje slikao najcrnijimi bojami te ... savjetovao na opreznost«, nato pa še njegov govor v »odboru« ali »politični komisiji« kongresa, kjer »je dr. Tonkli oduševljenim govorom dokazivao, kako naš [hrvaški] i slovenski narod pod dualističkim sustavom pate, te kako se nije moguće nadati promjeni na bolje, a najmanje hrvatsko-slovenskomu sjedinjenju pod tim sustavom«. Do sem se Makančev prikaz sklada z Mrazovičevim povzetkom, oddaljuje pa se od njega z naslednjim stavkom, ki pač bolj izraža takratno (leta 1876) Makančevo politično smer, kakor del Tonklijeve argumentacije v letu 1870: »Naša politika, završi [Tonkli], mora s toga nastojati o promjeni sustava samoga, oko federativnoga ustrojstva države, jer će nam samo pod takovim sustavom omogućeno biti sjedinjenje«. Makanec se je spominjal, da je »Mrazović kao predsjednik [odбора] kongresa odmah iza njega [Tonklija] nastojao utisak njegova govora oslabiti mudrim razlaganjem ob oportunitetu i o praktičnoj politici«. Gotovo je lahko Mrazović tako uvedel svoje zagovarjanje »sklepa« sestanka v Sisku za povezavo Slovenije s Hrvaško v okviru Ogrske, kakor jo je predvsem on zamislil zaradi reševanja Slovencev in avstrijskih (neogrskih) Hrvatov izpod preteče pruske pete, ne pa v namenu, ki mu ga je pač neopravičeno leta 1876 očital Makanec, da bi »narod zaboravio na načelnu borbu«, k čemur »su imali Slovenci pripomoći izjavom, da žele savez s Hrvatskom pod krunom sv. Stjepana«. (Očitno je Makanec tako na svoj mlin obrnil tisti Miškatovičev prikaz kongresa, o katerem bo govor šele v zadnjem — VI. — razdelku.)

Iz Mrazovičevega poročila ne moremo dobiti jasne podobe o njegovem lastnem stališču v razpravljanjih na kongresu, zlasti ne o tem, ali si je kaj prizadeval, da bi pridobil nasprotujoče slovenske predstavnike za svoj predlog, s katerim je prodril na konferenci v Sisku, ne da bi bil naletel na kakšno nasprotovanje. Upoštevati moramo tudi pismo, ki ga je Mrazović pisal neposredno po konferenci v Sisku dne 9. novembra 1870 Antonu Tomšiču, naj bi v »Slovenskem Narodu« zaenkrat »do našega budućega sastanka«, t. j. do ljubljanskega kongresa ne razglašal v Sisku sprejetih smernic o federativnem združenju Hrvške s Slovenijo pod ogrsko krono, da ne bi z njihovim razglašanjem »nehotice učvrstili Rauchovu poziciju« (prim. v tretji Prijateljevi knjigi na str. 195); pri tem ne smemo pozabiti,

da sta nekaj dni nato — morda po krivdi nekoga, ki se s previdnostnim Mrazovičevim zaviranjem ni strinjal — dva dunajska lista vendarle razglasila »sklepe« konference v Sisku (prav tam, str. 190—191). Tudi Strossmayerjevi pismi po konferenci v Sisku — tisto Mrazoviću, ki ga objavljam spredaj v drugem razdelku, in tudi tam omenjeno krajše Račkemu — sta utegnili kaj prispevati k manjši vnemi za »sklepe« konference, predvsem pa se je tisto, kar je bilo tako vroče v Sisku, brž nato ohladilo zaradi okolnosti, ker se je med tem pokazalo, čisto v smislu Strossmayerjeve ocene novega evropskega političnega položaja, kako pretirana je bila bojazen pred pruskim posegom v Avstrijo. Iz Mrazovičevega poročila o kongresu bi prav lahko sklepali, da se vsaj on ni več kaj dosti gnal, da bi v Ljubljani prodrli s »sklepom« konference v Sisku, čeprav ne moremo izključiti, da ga je »pro forma« še nekaj priporočal, a se je bodisi že hkrati ali pa brž nato »vdajal« nasprotnim argumentom Tonklija in drugih Slovencev. Pod temi vtisi sem mimogrede zapisal (ZČ XIV/1960, str. 209) o teh »dejanskih raznoglasjih pred ljubljanskim kongresom«, da »nikakor ni gotovo, da so se pojavila tudi na njem, kljub Makančevim spominskim podatkom«, ker so se mi poznejša poudarjanja tistih raznoglasij in prikazovanja, kakor da bi se bila zaradi njih vnela pravcata bitka na kongresu, zdela neprepričljiva in sumljiva; če sem šel pri tem nekoliko predaleč — tako razumem ne ravno »preveč« jasno pisanje dr. Frana Zwittera o tej moji misli (ZČ XVI/1962, str. 167) — pa sem vendar prepričan, da mi bo vsak nadaljnji raziskovalec hvaležen za to opozorilo k previdnosti in h — kritičnosti. Lahko seveda ne velja tudi za Mrazovičeve tovariše — npr. za Josipa Miškatovića — da so že za časa kongresa videli, kako se je »zjasnil« politični položaj od Siska sem; da bi pa bili na kongresu zastopali s prepričano — pač ne s prepričevalno! — vnemo »sklepe« iz Siska, tega tudi ne moremo sklepati iz članka »Ljubljanski sporazumak«, ki je izšel v »Za- točniku« (št. 278) 6. decembra 1870, t. j. isti dan, ko je Mrazović poslal Strossmayerju svoje poročilo in v katerem je avtor M. (Miškatović ali Mrazović) pisal o poteku kongresa: »Kao što na sisačkom, tako se i na ljubljanskom dogovoru povelja rieč o tome, navlastito od strane hrvatske, dali ne bi ugarski državnici, u interesu same Ugarske, htjeli upotriebiti svoj veliki upliv kod krune, da pomognu ukloniti zaprjeke, koje stoje na putu sjedinjenja južno-slavenskih zemaljah monarkije. Iza druge rasprave došlo se je do zaključka, da se tomu sve dotle nije nadati, dok još ni trojedna kraljevina nije sjedinjena, a znade se za stalno, da je upravo ugarskim državicima vrlo povoljno, što su Dalmacija i vojena krajina odijeljene od Hrvatske. Cislajtanski pako državnici nisu vrstni ni Cislajtanije stvoriti, kamoli bi još na Hrvatsku samo i misliti smjeli, da se i ne spominju svi ostali važni razlozi, koji nedopuštaju, da npr. Hrvatska žrtvuje svoja historična prava i traži naslone u cislajtanskom ustrojstvu. — Odatle je i proizašla izjava, da će južnoslavenske zemlje nastojati o svom jedinstvu najprije upućivanjem narodah o njegovoj potrebi i koristi, ostavljajuć izvedenje sgodam vremena i razvitku događajah, o kojih se može stalno reći, da neće za dugo izostati. — Izjava ne isključuje moguće unije s Ugarskom, kada državnici ove uvide, da dosadanja njihova politika izvr-gava monarkiju i samu Ugarsku najvećoj opasnosti. Al se ona na ništa

ne veže. Ona u obzir uzima svaku kombinaciju, koja joj može glavni cilj pripomoći: jedinstvo trojedne kraljevine i slovenskih krajevah. — Ali taj glavni cilj tako je uzvišen i tako bitno zasieca u biće južno-slavenskih narodah, da je vredno za njega sve moralne i materijalne sile uložiti. — Zato smo uvjereni, da će se sav naš narod izjaviti za izjavu ljubljansku.»

Morda je imel Ferdo Kočever kakšne tendenciozne informacije o tem razpravljanju na kongresu, ko je dobrih deset tednov po njem v »Slovenskem Narodu« (št. 20 z dne 18. februarja 1871) razglabljal »prevažno vprašanje — kako se ima politično zedinjenje Jugoslovanov... izvesti — ali v okviru ogrske krone, ali v okviru cislajtanske Avstrije...«, in zapisal, »da je ravno zaradi tega... debata v ljubljanskem jugoslavenskem shodu najbolj trda bila«, in sicer takole: »Velik del hrvatskih in srbskih velmož je v Ljubljani predlagal, naj se v programu izreče, da Jugoslaveni habsburške monarhije se hote v okviru ogrske krone v eno politično individualiteto zediniti. Ljubljanski očetje so se pa baje [nemara ima ta besedica tu neki stvarni smisel?] tega predloga tako vstrašili, da se je njih strah v poštev vzeti moral, in tako je pri končni redakciji programa ta pasus izostal.« Prav nobenega oporišča nimamo za to, da bi v tem vprašanju ločevali »ljublanske očete«, kakor je Ferdo Kočever tedaj poimenoval staroslovence, od — mladoslovenskih »sinov«, ki v osebah — ne tako hudo »mladih«! — dr. Razlaga, Davorina Trstenjaka in dr. Karla Lavriča niso na kongresu zastopali od Tonklikevega in Bleiweisovega različnega stališča, niti ne bi mogli pričakovati takšnega stališča od dr. Josipa Vošnjaka ali Antona Tomšiča, ki je že na konferenci v Sisku z mrzlo vodo polival Razlagovo vnemo! Zato mi je zgodovinopisno neupoštevna Kočeverjeva omemba (prav tam), »neobilne« udeležbe mladoslovencev na kongresu, češ »da bi bil ljubljanski program, če že ne drugo [kaj vendar?], vsaj odločnejše [? kvečjemu v smislu »določnejše«, t. j. — ogrsko!] lice dobil, če bi se ga bili Slovenci obilnejše udeležili.«

Mrazović je omenil Strossmayerju edinega Tonklija, medtem ko je gotovo več govornikov menilo, da v programskem sklepu kongresa ni priporočljivo iti »dalje nego što treba, da se pripravljamo za nastajūće sgode, koje treba da nas nadju kao svjestnu cjelinu«. Mekanec je zapisal: »Dr. Razlag, Danilo, dr. Kostić i ja pristadosmo uz mnienje g. dr. Tonklija, te je g. Danilo u istoj sjednici sastavio poznatu „ljubljangsku izjavu“, a v istem smislu lahko razumemo tudi zapis Laze Kostića (v članku »Još jedna reč o ljubljanskom sastanku« v »Zastavi« št. 149 z dne 20. decembra 1870): »No pošto sam ja bio u prvom sastanku jedan od predlagāča opšteg načela izjave, usled čega su posle odluke u tačke podeljene...«, v zvezi z njegovim zadovoljstvom, da »se onaj program, kojim je ljubljanski sastanak sazvat [t. j. »sklep« v Sisku!], nije primio«.

Na dlani je domneva, da je bil tisti, ki je predlagal »zaostritev« četrite točke — Laza Kostić, ki potemtakem res »nije mogao uspeti da se sastavi [»izjava«] sasvim onako kako je on želeo« — toda v docela drugem smislu, kakor je to prikazoval dr. Nikola Radojčić v svoji prekonstrukciji!

Nemara je prav, da tu nekaj povem o tistem projektiranem ljubljanskem listu, ki ga je nadomestila »Südslavische Zeitung« in ki ga Mrazović ni omenil, pač pa Mekanec takole: »Slovenci izjaviše pripravnost,

da će o svom trošku izdavat i u njemačkom jeziku glasilo, koje bi tendencije ljubljanskoga sastanka zastupati imalo. Od ove nakane odstupiše jedino s toga, jer ... je g. Vončina i onako naumio u Sisku izdavat opozicionalno glasilo u njemačkom jeziku.« Na koncu svojega poročila o kongresu so »Novice« (list 49 z dne 7. decembra) »omenile še to, da odstopi gosp. Fr. Potočnik od izdavanja ‚Save‘ in glede na 5. točko ljubljanske izreke bode ob novem letu vsaki dan začela v vojaškem Sisku izhajati ‚Südslavische Zeitung‘, ki bode tudi Slovencem nemški organ«. To je ponatisnil iz »Novic« s celotnim poročilom vred tudi Slovenski Narod« (št. 144 z dne 10. decembra), ki pa je bil to »Savo« napovedal že dober mesec dni prej, torej še pred konferenco v Sisku (št. 129 z dne 5. novembra) takole: »Novi nemški list, kterega v Ljubljani marljivo spravlja na noge gosp. Potočnik, inženir v pokoji, se bo imenoval ‚Die Save‘. Vabila se že tiskajo in se bodo razposlala v velikem številu. Iz njih je razvidno, da ima list nadaljevati tendenco ranjcega ‚Triglava‘, in to po trikrat na teden v večji obliki, kakor je bila ‚Triglavova‘. List bode pričel izhajati o novem letu, pa le, če se bo oglasilo toliko naročnikov, da so plačani stroški.« Kakor je ta Potočnikova akcija potem še do kongresa uspevala, o tem ni poročil, a prav verjetno je, da so slovenski predstavniki na kongresu ponudili napovedano »Savo« kot glasilo za nove jugoslovanske smernice, kakor se je pet let pozneje spominjal Makanec. Nimamo pa nobene osnove za presojo, ali je »odstop« od izdavanja tega lista, ki naj bi — kakor »Triglav« — približeval slovenske težnje nemško beročim sodeželanom, v prid »Südslavische Zeitung« pomenil kakšno izgubo.

Edini Mrazović govori pri tretji točki »izjave« o izdelavi nekega »manifesta«, ki naj bi ga bili kot »motivacijo ljubljanskog programa« razglasili časniki. Vsi drugi (»Novice«, »Slovenski Narod«, »Vaterland«, dr. Valentin Zarnik — v »Slovenskem Narodu« št. 55 z dne 13. maja 1871 — in Makanec) pa govorijo o »spomenici«, ali »memorandumu«, ki naj bi ga bil — po Makancu — izdelal Miškatović, nakar bi ga predložili — cesarju. »Narod« je v že citirani prvi notici omenil, da je takšno spomenico cesarju že prej nasvetoval.

Po Makancu je kongres izvolil »odbor, da rukovodi postepeno udjelotvorenje ljubljanskih zaključaka«; Mrazović je izvoljene imenoval »povjerenike, kojima će dužnost biti bditi nad zajedničkom korišću«. Po skoraj enako se glasečih prvih noticah v »Vaterlandu« in v »Slovenskem Narodu« je kongres izvolil »za redakcijo spomenice tri Srbe, tri Dalmatince, tri Hrvate, tri graničarje in pet Slovencev«, skupaj torej 17 »odbornikov« ali »zaupnikov«. Mrazović jih je navedel le 14, torej z njim vred, ki jih je imel sklicati, 15 — za enega Slovence in za enega Srba manj. Gotovo to ni važno, saj se sploh niso nikdar sešli, vendar tudi te razlike med poročili nisem smel spregledati, ko že o njih govorim.

V. Makančeva izjava o kongresu leta 1873

«Omenil sem že, da je Prijatelj prezrl Makančeva izvajanja o ljubljanskem kongresu v letu 1873, ki so se nanašala zlasti na poslednjo, šesto točko »izjave«. Ta je razglašala, da »bodo vsi južni Slovani habsburške monarhije delali sporazumno v vsakem vprašanju, katero se dotiče njihovih zadev«. To splošno formulacijo je Mrazović konkretiziral v začetku svojega poročila tako, da »niti će Slovenci niti Hrvati vlastni biti stupiti u ikakovu kombinaciju bez poprednjega porazumka«, potem pa še enkrat tako, »da se Slovenci za sebe, a mi Hrvati za sebe nećemo upuštati s nikim u dogovore i ugovore bez porazumka s drugom braćom«.

Na to v Ljubljani prevzeto obveznost se je obesil dr. Milan Makanec, ko je nastopil jeseni 1873 v hrvaškem saboru proti sprejemu revidirane ogrsko-hrvaške nagodbe. »Tudi mi Slovenci se imenujemo v tej debati pogosto,« je sporočil »Slovenskemu Narodu« njegov zagrebški dopisnik (št. 206 z dne 7. septembra 1873) o tej nagodbeni razpravi v saboru in je najprej le kratko navedel: »Dr. Makanec je namreč v svojem govoru spomnil na znani jugoslovanski shod 1. decembra 1870, spomnil i [na] to, da je edini spas Hrvatov jugoslovanska ideja, da pa s potrditvijo te nagodbe Hrvati zapuščajo Slovence in Srbe. To trditév sta dva govornika, namreč g. Ivan Vončina in dr. Derenčin pobijala. Za danes je menda bolje, da v slovenskem listu o tej reči nobene sodbe ne izrečem. Kakor brž dobim stenografične zapisnike dotičnih govorov v roke, pošljem vam in vašim bralcem izpisek dotičnih pasusov, da morete svoje mnenje izreči.« Naslednja številka »Slovenskega Naroda« (št. 207 z dne 10. septembra 1873) je na uvodnem mestu v poročilu o »Nagodbeni razpravi v hrvatskem saboru« navedla okrajšano Makančevo izjavo, da se je hrvaška narodna stranka z revidirano nagodbo »svojemu programu izneverila, prevarila Slovence, s katerimi se je dogovarjala v Sisku in v Ljubljani, sunila Srbe od sebe, prepustila Vojno krajino in Dalmacijo svojej usodi, ter s svojim ponašanjem ubija javni moral«; poleg tega pa najdemo tam tudi Vončinov stavek: »Kar se je s 'Kranjci' (!! Ur.) dogovorilo, to ne spada sem.« Naslednji dan je list (št. 208 z dne 11. septembra) prinesel po stenografskem zapisniku iz Makančevega govora »pasus glede dogovorov med vodji hrvatske in slovenske narodne stranke v zimi 1869—70 [!]:« »V tisti čas spadajo sestanki v Sisku in v Ljubljani. Poslednji sestanek je jako važen čin. Zaupni možje hrvatskega naroda rokovali so se z vodji slovenskega naroda, ter se jim zakleli, da bodo v svojem celem političnem delovanju, posebno pa v saborih, moževno na tem delali, da pade dualistični zid, kateri hrvatski narod od slovenskega deli. Nadalje so naši zaupni možje Slovincem zagotovili, da hočejo ž njimi, kot s svojimi brati zlo in dobro deliti, ter da bodo tudi v tistih vprašanjih njihov svet v poštev vzeli, v katerih gre za specifične hrvatske zadeve. Z eno besedo: zaupni možje hrvatskega [in] slovenskega naroda sklenili so bratsko zavezo za vzajemno politično delovanje. Malo za tem utemeljili so vodje naše narodne stranke v to ime list, ki je pa vsemu drugemu služil, samo sklepom ljubljanskega sestanka ne. Bratje Slovenci videli so se prevarjene, ter morejo lahko Hrvatom očitati, da so jih njih zaupni možje na cedilo postavili.« Že ta

dopisnik je vzkliknil govorniku »Slava!« zaradi izvajanj »o političnem razmerju med Slovenci in Hrvati«, tri dni nato pa je list (št. 211 z dne 14. septembra) prinesel uredniški uvodnik z naslovom »Živio dr. Makanec!« z zaključkom: »Zato kličemo vsi Slovenci od Drave do Adrije, od koroških gor do Kolpe, dr. Makancu srčni ,živio, [na] mnogaja leta!« (Celotnemu uvodniku sem posvetil pozornost v prispevku »Dva pisma Milana Makanca Josipu Jurčiču« v »Historijskem zborniku« XVI/1963, str.147—158, kjer so me zanimale neke druge plati hrvaško-slovenskih odnosov v tistem času, ne pa osvetljevanje ljubljanskega kongresa.)

VI. Miškatovičev prikaz kongresa leta 1873 in opuščena slovenska zavrnitev njegove teze

Ko bi si bil Prijatelj ogledal v »Slovenskem Narodu« enajst dni po uvodniku »Živio dr. Makanec!«, katerega je tudi prezrl, še uvodnik »Hrvati o nas« (št. 220 z dne 25. septembra 1873) in bi v njem našel cel »zgodovinski« prikaz ljubljanskega kongresa, bi ga bil gotovo pritaknil k svojemu prikazu pred navajanjem Makančevih poznejših izjav iz leta 1876.

V tem uvodniku izvemو najprej: »Znano je našim bralcem, da je dr. Makanec v hrvatskem saboru večini novih hrvatskih unionistov očital, da trga vez z drugimi Slovani, posebno z nami Slovenci. Makančev govor je sigurno naredil v hrvatski zemlji ogromen vtis, kakoršen oportunistnim politikom nagodbene stranke ni ugoden; kajti najboljši publicist Hrvatske, J. Miškatovič, je prijel pero in do sedaj napisal celo vrsto člankov v 'Obzoru' da pobije Makančeve razloge. V zadnjem članku 'Ljubljanska konferencija' govori o nas Slovencih in zgoraj omenjenem Makančevem očitani.« Sledi povzetek članka, v katerem je Miškatovič popolno razkril »korenine« tiste »jesenske« hrvaškoslovenske politike v letu 1870: »Miškatovič v uvodu pripoveduje, da je bila brezprimerna vojna sreča pruska Hrvate vzburla, bali so se za Dalmacijo in Slovenijo. 'Nam (Hrvatom) se je jasno predstavljalo — pripoveduje M. — da, ako Bismarck dobi ob svojem napadaji v Cislajtaniji pod edno isto ustavo Češko, Slovenijo i Dalmacijo, bode z nekim navideznim pravom vzel tudi te dežele. V njihovem interesu torej in v interesu dinastije, Ogrske in Hrvatske, trebalo je čimprej te dežele izločiti iz Cislajtanije tako, da bi Galicija in Češka dobili avtonomijo. In kaj s Slovenci na Štajerji, v Istri in na Kranjskem, kaj z Dalmacijo? Prideti jih s celim Jadranskim morjem kroni ogrski pod tem pogojem, da se zedinijo s Hrvatsko v eno politično telo. Dinastija bi dobila uporoštvono posestvo svojih dežel, Ogrska povečano sijajnost in moč, Slovenci osigurano svojo narodnost, a Hrvatska razprostranejšo svojo avtonomijo in neodoljivi razvitek svoje bodočnosti, vsi vkup pa jako obrano proti Nemški. Vrlo smela misel, v kateri je bilo treba najprej na čisto priti s Slovenci, da jo potem odkrito in iskreno razložimo vsem strankam Ogrske in z njimi v slogi — dinastiji.«

Do sem je Miškatovičev prikaz popolnoma sprejemljiv, saj podaja politično misel voditeljev hrvaške narodne stranke v jeseni 1870 v Sisku prav takšno, kakršna je bila; pisec ji ni niti kaj odvzel niti kaj dodal. Tistemu, kar je Miškatovič zapisal v nadaljevanju in kar je »Slovenski Narod« z nekim posebnim užitkom in s svojimi dodatki v oklepajih prenesel svojim bralcem, pa ne gre poklanjati vere, ker je bilo tako piscu

kakor prevajalcu preveč na tem, da bi prikazala kot »krivce«, ob katerih se je razbila tista »vrlo smela misel«, prvi slovenske predstavnike na ljubljanskem kongresu — tako je namreč lahko učinkovito pred hrvaško javnostjo odbil Makančevo očitiranje novim »nagodbjenjakom«, češ da so »prevarili Slovence« in jih »pustili na cedilu« — drugi pa staroslovenske predstavnike na kongresu, proti katerim je bilo treba izrabiti vsako priložnost v pogojih razkola slovenske narodne stranke in na začetku ostrega volilnega boja pri prvih direktnih volitvah v dunajsko poslansko zbornico.

»Ko pride«, beremo Miškatovičeva nadaljnja izvajanja v povzetku »Slovenskega Naroda«, »do posvetovanja (na jugoslovanskem shodu v Ljubljani), prestrašijo se Slovenci (pač samo dr. Bleiweis in njegov Mefisto [= dr. Costa]. Ur.) našega predloga in navedo proti njemu težave v ljudstvu... [Tu je nemara »Narodov« urednik kaj za nas prav zanimivega izpustil in nadomestil s tremi pikami!]... Politična misel izlavi [! izjalovi] se v oni vodeni sestavek brez kosti in krvi [!], da se bodo južni Slaveni moralno podpirali, kakor da bi bilo treba ljubljanskega shoda, da se toliko stara in toliko brezploдна [?!] izjava učini. Mi nismo imeli kaj ponuditi niti dinastiji, niti Ogrske, niti Češke. — Kar je tukaj zabranila bojazljivost [!] Slovencev (le bojazljivost naših »prvakov«, ki nikdar poguma niso poznali. Ur.), to je potem imel izvesti grof Hohenwart (t. j. ministrstvo novo), ali na dlako [vejica na tem mestu moti smisel, zato jo opuščam] iz istih razlogov, katere smo mi navajali v Sisku in potem v Ljubljani. Denes morajo Slaveni z one strani Litave v direktne volitve, mi sedimo na ogrskem saboru, a smo preživeli ero Vakanovičeva in Majthenyjevo in smo videli v Beču: Aleksandra [Karadjordjeviča], Milana [Obrenovića] in Nikolo [črnogorskega kneza], ako smo tudi dekretirali moralno vzajemnost med južnimi Slaveni, v nadi na kojekakve prilike. To je povest ljubljanske konferencije. Nikdar nismo šli ozbiljniji na politiški posel, a sedaj moramo slišati [od dr. Makanca], da smo igrali komedijo.

Temu zagovoru »nagodbjenjaškega« vodstva se res vidi, da ga je pisal »najboljši [t. j. najspretnější!] publicist hrvatski«, kakor je Miškatoviča označil »Slovenski Narod«. Iz njegovega spretnega prikaza je izhajalo, kakor da je bila hrvaška zamisel tri leta prej v Sisku in v Ljubljani ne samo »vrlo smela«, marveč tudi praktično izvedljiva, saj jo je kar izenačil s Hohenwartovim načrtom; »krivda« za to, da je šla tista — enkratna — priložnost mimo, je bila samo — slovenskih narodnih voditeljev, ki jim je zmanjkalo poguma, ko se jim je bilo treba izjaviti za pridruženje Slovenije Hrvaški pod ogrsko krono! Menim, da bi bili tako učinkovito okrivljeni Slovenci mogli odbiti od sebe »krivdo« za propad »smele«, a že v času ljubljanskega kongresa »nepraktične« zamisli, če bi temu okrivljenju postavili nasproti pravo razčlemba položaja v jeseni 1870 in — kakor domnevam — razmeroma lahak potek debat na kongresu. A »Slovenskemu Narodu« ni prav nič dišalo, da bi zagovarjal skupno slovensko politiko v času kongresa, marveč je hlastno pograbil priliko, ki se mu je ponudila, za udarec po staroslovenskih prvaki, v zaključku uvodniku »Hrvati o nas« pa je po navedku iz Miškatovičevega članka »meritorno« razpravljanje o zadevi odgodil na »primernejši« poznejši čas: »Tako piše hrvatski publicist in poslanec. Mi denes njegove besede zabilježimo, a pride čas, da se na razgovor o tem, kar povedajo, povrnemo. Zdaj v tem momentu, ko nas volitve morajo najprej zanimati in nam pozornost jemlje, mislimo,

da ne bi bilo umestno zaglobiti se v ta predmet, dasi je sigurno za nas prevelike važnosti.« Toda opuščena prilika za »zaglobitev« je bila za vselej zamujena.

Medtem ko »Novice« Miškatovičevega očitka sploh niso zabeležile, ga je mladoslovenski tisk še izrabljajl v gonji proti staroslovincem. Goriška »Soča« ga je obrnila naravnost zoper dr. Tonklija, ki je takrat kandidiral proti dr. Lavriču, v naslednji notici svojega »Političnega pregleda« (št. 40 z dne 2. oktobra 1873): »Hrvatski ‚Obzor‘ je zadnjič prav oestro pisal čez slovenske prvake. On pravi odgovarjaje Makancu, da so se Slovenci pri konferenci v Ljubljani ustrašili, ko so jim Hrvatje predlagali, naj se na to dela, da se Slovenska in Dalmatinska vtelesi ogrski državi. Da, naši prvaki bojé se svoje sence, njih politika je več sebična, nego požrtvovalna in daljnogledna. Če je res tako [ta pogoj je značilen!], potem moremo obžalovati, kajti politika nam po Hrvatih nasvetovana je edina naravna in nam primerna in tudi izvestljiva [pač = izvedljiva], da [= kol] bi se je hoteli resno poprijeti naši in hrvatski voditelji. Posebno ustrašil da se je onega predloga dr. Tonkli, kateri je sploh separatist in malodušen v vsakem oziru. Radovedni smo, če se bo kak prvak oglasil na to, kar ‚Obzor‘ piše.« »Slovenski Narod« ni imel toliko na piki dr. Tonklija, kakor zlasti dr. Etbina Costo, kateremu je šest dni za »Sočinim« napadom na Tonklija posvetil uvodnik »Dr. Costa in njegove zasluge za slovenski narod« (št. 231 z dne 8. oktobra 1873), in tedaj obrnil ost Miškatovičevega »odkritja« kar vanj: »Kako pa je Costa [?] pozneje uničil ves vspeh [!] ljubljanskega shoda Jugoslovanov, pripoveduje Miškatovič v ‚Obzoru‘ dosti jasno [!] in še dandenes o Costi na Hrvatskem čuješ: ‚Politični komedijaš!‘« Pred tem stavkom uvodnik na dolgo in na široko opisuje, kako je šel Costa nekaj let prej kot ljubljanski župan povabit v Zagreb Hrvate v Ljubljano, a ko se mu je zaradi afere s »sokolci« (leta 1868) omajal županski stolček, skušal odgoditi njihov obisk, ko pa se to ni več dalo in »so se Hrvati na pot podali«, se je »zjutraj ob polu sedmih odpeljal v Kamnik«, da mu jih ne bi bilo treba sprejemati, ker bi ga v tem primeru dunajska vlada gotovo ne bila pustila na županskem stolcu, v kar je takrat še upal. Dve leti po tem uvodniku, ko se je bila že spet obnovila sloga med obema frakcijama slovenske narodne stranke, je neki dopisnik »Slovenskega Naroda« (št. 153 z dne 9. julija 1875) zavračal »Obzorove« tožbe nad slovenskimi časniki, ker niso »s svojimi simpatijami na strani [vladne] narodne stranke, nego na strani [Makančeve] hrvatske narodne opozicije«, in je pri tem zapisal tudi: »‚Obzor‘ piše mej ostalim tudi to-le: ‚Jednoč smo molili slovensku braću, neka odlučno izjave, da žele slovenske krajeve s Hrvatskom i Ugarskom združiti. Na ovaj predlog umalo ih nije groznica od straha spopala. (To je izmišljotina, neistina. Ur.) Nećemo li, nesmiijemo li političke solidarnosti, zašto da praznom vikom [t. j. s podpiranjem — »prazne« — Makančeve »načelnosti] zaustavljamo svoj nutarnji i politički razvoj?‘ Tudi nam je poznana ta [?] zadeva, tudi mi vemo za strahopeten beg j e d n e g a ‚vodjev‘ slovenskega naroda, dr. Coste iz Ljubljane v Kamnik pred hrvatsko deputacijo, prišedšo v zadevi [?!] katero ‚Obzor‘ napominja, v Ljubljano. Mi smo to strahopetnost že zdavnaj [ob]sodili ter jo tudi danes obsojujemo. ‚Obzoru‘ pa rečemo, da je slovenski narod brez-

pogojno in brezizjemno za zedinjenje s hrvatskimi brati, makar bi to zedinjenje tudi preko Budimpešte šlo.« Urednik »Slovenskega Naroda«, t. j. isti Josip Jurčič, ki je dve leti prej drugačne trditve postavljaj v oklepaje k Miškatovičevemu prikazu, je zdaj isto »Obzorovo« trditev označil kot »izmišljotino, neistino«, dopisnik pa je vso »krivdo« zvalil na Costo, ki je postal po svoji smrti v začetku leta 1875 in v času, ko se je lepila nova sloga, pravi »grešni kozel« za poprejšnji razkol in še za marsikaj, in na njegov beg v Kamnik, ki se pa ni primeril v času ljubljanskega kongresa, marveč ob neki priliki prej!

Tako se je okrog ljubljanskega kongresa navil pravi klobčič mnogovrstnih »problemov« jugoslovanske politike v času pred sto leti; še ne kaže, da bi bili z njegovim odmotavanjem že čisto pri kraju.

Naj zaključim z Jurčičevim poslednjim ugovorom takratni Miškatovičevi negativni oceni jugoslovanskega kongresa v Ljubljani. Dva dni pozneje jo je v »Političnem razgledu« (Slovenski Narod št. 155 z dne 11. julija 1875) takole navedel in zavrnil: »Hrvatski 'Obzor' pravi, da so Hrvati, upoznali, da se slavenska solidarnost bez jasnih političkih ciljeva i opredieljena načina napokon izvrgne u ništa. Ljubljanski sastanak običaju proti nam okretati. No kako je ljubljanski sastanak zaključio maglovit program, tako mu je i rezultat ostao maglovit, nikakav.' — Dobro! A pisec tega 'Obzorovega' članka [t. j. Miškatović] je bil sam v Ljubljani tačas, zakaj ni svoje govorniške luči uporabil, da bi bil ljubljanski jugoslovanski program manj meglovit? — Zdi se nam, da se v 'Obzoru' zadnji čas malo preveč prezira moč idej. A če nas ta po konci ne drži, pademo mi in vi, nota bene.«